

PRIEKŠVārDS

Cilvēkzināšana un Āzijas aktualitātes

Leons Taivans

Neilgi pirms šī rakstu krājuma nodošanas LU Akadēmiskajā apgādā BBC (*British Broadcasting Corporation*) vietnē parādījās Olgas Prosvirovas raksts “Apgaismotais islāms. Kā dzīvo un no kā baidās Francijas musulmaņi”. Tas apraksta Francijas sabiedrības noskaņas pēc terora aktiem, kas vērsti pret skolotāju Samuelu Patī (*Samuel Paty*). Kā zināms, 47 gadus vecais vēstures, ģeogrāfijas un pilsonības mācības skolotājs vienā no stundām parādīja skolēniem satīriskā žurnāla “Charlie Hebdo” publicēto pravieša Muhammada karikatūru. Pēc šīs epizodes Patī sāka saņemt draudus. 2020. gada 16. oktobrī 18 gadus vecais čečenu tautības imigrants Abdulla Anzorovs, bruņojies ar nazi, uzbruka skolotājam un nogrieza viņam galvu. Šokētā franču sabiedrība šai sakarā uzdeva vairākus jautājumus, kurus citē raksta autore.

Jautājumu būtība ir šāda. Kādi ir Francijas sabiedrības noteikumi attiecībā uz koeksistenci ar imigrantiem? Vaļsirdīgu atbildi sniedza bijušais Francijas Izglītības ministrijas inspektors Žans Pjērs Obēns (*Jean-Pierre Obains*): skolām ir svarīga loma imigrantu bērnu kultūras asimilācijā; ar laiku viņi pārstāj uztvert sevi par itāliešiem, spāņiem, portugāļiem vai poļiem, bet “pārvēršas par maziem francūžiem”. Tiesa, šis modelis pārstāja uzrādīt efektivitāti, kad kļuva skaidrs, ka Francijā ieceļo ne tikai baltādainie katoļi no Eiropas zemēm.¹

Raksts vaļsirdīgi publicē arī otras puses koeksistences modeli, kuru formulē Parīzes analītiskā Monteņa institūta (*Institut Montaigne*) vecākais zinātniskais līdzstrādnieks Hakims El-Karui: “Mēs nevēlamies jūsu citādību; mēs gribam, lai jūs būtu līdzīgi mums.”² Citiem vārdiem, daudzskaitlīgie apgalvojumi, kas izskan ne īpaši prestižos izdevumos par islāma piederīgo nevēlēšanos integrēties, kur nu vēl asimilēties postkristiāniskā sabiedrībā, šeit ir izteikts bez politikorektā mīta, ka integrācija ir tikai laika un uzņemošās sabiedrības pretimnākšanas jautājums.

BBC autore uzdod jautājumu, kā šos notikumus interpretēt, un atbilde ir šāda: “Eksperti notiekošo sauc par kārtējo islāma pasaules sadursmi ar Rietumiem.” Šādus apgalvojumus, tiesa gan, no musulmaņu balsīm atkarīgie politiķi baidās lietot. Taču svarīgi ir tas, ka eksperti beidzot atļaujas pārkāpt globālisma diktēto

¹ Просви́рова, О. «Просвещенный ислам». *Как живут и чего боятся мусульмане во Франции*. Pieejams: <https://www.bbc.com/russian/features-54907557> (skatīts 14.11.2020.).

² Ibid.

“sarkano līniju”, proti, identificēt terorismu ar islāma reliģiju. Eksperti atsaucas uz to, ka Francijas sabiedrības aizstāvētais sekulārisms un neierobežotā vārda brīvība musulmaņiem nav tik viegli pieņemami. Turklāt norisinās nevis Francijas musulmaņu sekularizācija, kā bija cerēts nesēnā pagātnē, bet tieši otrādi – radikalizācija. 2016. gadā 29% Francijas musulmaņu apgalvoja, ka reliģiskajam likumam – šariātam – jābūt augstākam par Francijas nacionālajiem likumiem. Pēc trim gadiem šis viedoklis uzrādīja jau 17% pieaugumu: 2019. gadā 46% Francijā dzīvojošo (bet ne dzimušo) musulmaņu vēlas, lai šariāta likumi tiktu integrēti Francijas likumdošanā.³

Krievijas vadošais islāma speciālists, Kārnegija fonda ilggadējais pētnieks Aleksejs Malašenko šādas tendences pieskaita pie “civilizāciju konflikta, kas ir dabiska globāla tendence”.⁴ Cits Krievijas islāma pētniecības veterāns Leonīds Sjukijainens nepiekrīt viedoklim, ka musulmaņi noraidot vārda brīvību. Viņi ir pietiekami vienaldzīgi jautājumā par vārda brīvību. Vārda brīvība, Franču revolūcijas ideāli, ANO harta musulmaņiem ir tukša skaņa. Kā redzam, dialogs saskaņā ar postkristiāniskās sabiedrības noteikumiem nenotiek. L. Sjukijainens uzskata, ka ir jārunā tajos jēdzienos, kuros domā un saskaņā ar kuriem dzīvo musulmaņi. Tātad dialoga divu civilizāciju starpā nav, katrai no tām ir sava globalizācijas ceļa karte un – jo vairāk – sava domāšanas paradigma. L. Sjukijainena pieņēmums par “runāšanu islāma jēdzienos” varētu nozīmēt atteikšanos no Eiropas vēsturiskā intelektuālā diskursa un pakļaušanos musulmaņu teoloģijas intelektuālajai tradīcijai ar visām tās reliģiskajām aksiomām.

Divi no šī izdevuma autoriem – Māris Kūlis un Kitija Mirončuka –, aplūkojot terorisma fenomenu, piedāvā pārvarēt šādu pētniecības krīzi ar jaunu pētniecības metodi. Runa ir par to, ka cilvēks būtu jāaplūko nevis kā vienas vai otras civilizācijas aktors, bet no “cilvēka vērtības universāluma” viedokļa. “Humānisms kā cilvēka atbildības atzīšana organizētas vardarbības kontekstā gluži vienkārši ir metodoloģisks pamatnosacījums, kas mudina pētnieciskajā darbā ņemt vērā cilvēka aktivitāšu, tostarp vardarbības, cilvēciskos raksturojumus.” Abu autoru raksts lūko rast teorētisku risinājumu šai problēmai.

Starptautisko problēmu analīze no civilizāciju tipoloģiju pozīcijas ir izraisījusi plašu kritiku. Skaļākā no tām ir saistīta ar 1978. gadā publicēto Edvarda Saīda darbu “Orientālisms”,⁵ kurā autors Āzijas pētniecības tradīciju nievājoši nodēvē par orientālismu, ar kuru it kā Rietumi reflektē Austrumus politiski augstprātīgā manierē, savos naratīvos pazemojoši tos vērtē, rezultātā veidojot imperiālisma un koloniālisma ideoloģiju. Ingrīda Kleinhofa savā analīzē, līdzīgi M. Kūlim un K. Mirončukai, izvērtē orientālismu no pretējās pozīcijas, citiem vārdiem – palūkojoties, kā islāma kultūra vērtē Rietumus jeb Okcidentu. Izrādās, ka gan tradīcija, gan modernais Rietumu vērtējums nekur nav atkāpies no Dirkheima definētās binārās opozīcijas “mēs un citi”. Objektivitāte, lūkojoties no Austrumiem, ir ne

³ Просви́рова, О. «Просвещенный ислам». *Как живут и чего боятся мусульмане во Франции*. Pieejams: <https://www.bbc.com/russian/features-54907557> (skatīts 14.11.2020.).

⁴ Ibid.

⁵ Said, E. *Orientalism*. New York: Vintage Books, 1979.

mazākā mērā izkropļota ar saviem stereotipiem un savas kultūras prepozīcijām. Citiem vārdiem, raksta Ingrīda Kleinhofa, “neatkarīgi no diskusijas par to derīgu, definīcija “Rietumi/Okcidents” un “Austrumi /Oriens” pastāv dažādu kultūru subjektīvajā realitātē kā semiotiskas zīmes, kas kultūras kodā veido pamata bināro opozīciju pašidentifikācijai”.

Vēl vienu sižetu, saistītu ar neatbilstošiem stereotipiem, atspēko Salahs Muhammads Šerifs, izklāstot sūfisma vēsturi “Sudānas joslas” zonā. Runa ir par to, ka trokšņainās aktivitātes, kas saistītas ar islāma radikālismu, ir atstājušas ēnā islāma majoritāti, kurai nav nekāda sakara ar terorismu un politiski reliģiskām galējībām. Sūfisms klasiskā nozīmē ir islāma reliģijas mistiskais atzars. Šādā izpratnē tas ir šauras reliģiskās elites nodarbe un filozofija. Bet ir arī cita “sūfisma” nozīme.

Daudzu zemju islamizācija vēsturiski ir norisinājusies nevis iekarojumu gaitā, kas bija raksturīgi Tuvajiem Austrumiem, bet pakāpeniskas kultūras difūzijas rezultātā. Gala produkts šim procesam bija sinkrētisks islāms, arī saukts par sūfismu. Šajā gadījumā sūfisms ir plaša tautas reliģija, kurā islāms ir caurausts ar vietējiem ticējumiem, kas pastāvējuši ilgi pirms Muhammada vēsts ienākšanas Sudānā, Indonēzijā, Malajā un citur. Tautas islāms, kas eksistē ar šo nosaukumu, lielā mērā ir senu maģisku priekšstatu un prakšu sajaukums ar piētismam līdzīgu “sirds reliģiozitāti”.

Otra rakstu daļa ir sagrupēta rubrikā “Etnogrāfija, vide un antropoloģija”. Šī daļa ir mazākā mērā polemiska, taču vērsta it kā globālismam pretējā virzienā. Patiesībā tādi globālisma procesi kā agrāk vēsturē nepieredzēta cilvēku migrācija no kontinenta uz kontinentu, no Āzijas uz Eiropu, Ziemeļameriku un Austrāliju nozīmē jaunu kultūru, jaunu civilizāciju ienākšanu Eiropā un kristietības vidē dzimušā civilizācijā. Ienākušās kultūras mijiedarbojas ar mītnes zemes pamatkultūru, taču politiski noteiktā kustība integrācijas virzienā piedzīvo zināmu pretestību. Pretestības nianse un integrācijas robežas ir iespējams pētīt, zinot migrantu etnogrāfisko kultūras matricu.

Latvijas klātesamība Eiropas Savienībā uzliek zināmas starptautiskas saistības, proti, bēgļu, patvēruma meklētāju un citu kategoriju imigrantu uzņemšanu. Taču Latvijas kapacitāte šeit ir ierobežota vismaz divu iemeslu dēļ. Latvijas iedzīvotāju struktūra padomju okupācijas laikā ir kļuvusi par tādu, kas sastāv no diviem ekonomiski līdzvērtīgiem etnosiem. Otrs aspekts ir Latvijas ekonomikas sociālo iespēju šaurie limiti. Laika posmā starp diviem pasaules kariem tālaika redzamākais ekonomists Margērs Skujenieks Latvijas tautsaimnieciskās iespējas bieži salīdzināja ar teritoriāli un demogrāfiski līdzīgo Dāniju.⁶

Izmantojot šo pieeju, der ielūkoties Dānijas pieredzē ar iebrucēju integrēšanu valsts tautsaimniecībā un sociālajā struktūrā. Dānijas imigrācijas politika jau gadu desmitiem tika būvēta uz pieņēmuma, ka, sniedzot attiecīgu palīdzību, imigranti un viņu pēcteči sasniegs tādu pašu izglītības, profesionālās kvalifikācijas un nodarbinātības līmeni kā vietējie dāņi. Šis optimistiskais pieņēmums tika apgāzts tad, kad Dānijas imigrācijas departaments kopā ar Izglītības ministriju veica pētījumu par reālo stāvokli imigrācijas jomā (2019). Izrādījās, ka ne-Rietumu imigrācijas

⁶ Skat. Skujenieks, M. *Latvija: zeme un iedzīvotāji*. Rīga: A. Gulbja apgādniece, 1927.

otrā paaudze ir labāk integrēta sabiedrībā nekā pirmā ieceļotāju paaudze, taču trešā paaudze neuzrāda labākus rezultātus par otro paaudzi. Viens no iemesliem ir cieši saistīts ar ieceļotāju kultūras noslēgtību, kas izpaužas kā laulības tikai sava etnosa lokā. Bērni šādās laulībās nerunā dāņu valodā, skolā viņu sekmes ir attiecīgi zemas un vēlākās iespējas darba tirgū – ierobežotas. Ar katru jauno paaudzi valsts un sabiedrisko institūciju darbs pie imigrantu integrācijas ir jāsāk no jauna. Saskaņā ar Finanšu ministrijas datiem ne-Rietumu imigrācija Dānijas budžetam maksā un pārredzamā nākotnē turpinās izmaksāt 33 miljardus Dānijas kronu gadā (ap 4,4 mljrd. eiro) hronisko imigrantu bezdarba dēļ. Agrāko pieņēmumu vietā, ka imigranti ienesīs nodokļu ienākumus budžetā, izrādās, ka sociālie pabalsti izmaksā daudz vairāk par ienākumiem no prognozētajiem nodokļu maksājumiem. Tai pašā laikā imigranti no Rietumiem ienes Dānijas budžetā 14 miljardus kronu gadā.⁷

Dānijas piemērs norāda uz ekskluzīvo kultūras faktora nozīmīgumu migrantu integrācijas gaitā. Kā veikt šo kultūras tuvināšanas un savstarpējā dialoga procesu, paliek neskaidrs ne tikai praktiskā, bet arī teorētiskā līmenī. Attiecīgi šai tematikai veltītās publikācijas liek pamatu lauka pētījumiem Latvijas pilsētās, kur sāk veidoties ķīniešu, vjetnamiešu, tjurku, pakistāņu, afrikāņu un citas etniskās vai reliģiskās kopienas.

---

⁷ Skat. <https://en.fm.dk/publications/2016/april/denmarks-convergence-programme-2016/>, e. a. (skatīts 15.01.2021.).